

ODGOVOR NA NAPIS*

DA LI SE ZADRANI SPOMINJU U »HILJADU I JEDNOJ NOĆI«

U poslednjoj knjizi *Priloga za orijentalnu filologiju* (VIII—IX, str. 203—206) izišao je članak pod gornjim naslovom. Po svojoj upadljivoj subjektivnosti, moglo bi se reći starozavetnoj i fanatičnoj mržnji na tobožnjeg neprijatelja, itd., to je više pamflet-paskvila nego članak za jedan naučni časopis; nije mu cilj da nešto s opravdanim razlozima eventualno ispravi nego da pošto poto napadne, unizi i slično. Ovako se Besim Korkut pokazao i u tobožnjem odgovoru na moju ocenu njegove *Arapske gramatike* (*POF*, V, str. 331—338), velim tobožnjem odgovoru, jer nije ništa pobio u mome tvrđenju nego je izbegavao pravi odgovor, izvrtao činjenice, podmetao i na svoj sopstveni način napadao mene kao referenta. Na takav način napadaja na referenta ja nisam smatrao da treba i pero uzeti u ruke, pa sam pustio razjarenog pisca da pobedonosno ostane na svojim lovorikama.

Ovakav način »odbrane« svakako je nov i originalan, čak i nečuven u pravoj nauci, a uzrok mu je, kako mi izgleda, medresansko-azharsko krivo vaspitanje. Ukoliko se ovo odnosi na Azhar, korisno je uporediti autobiografske *Dane* (الأيام) Ṭahe Ḥusejna o njegovim ranim godinama na tom »univerzitetu«, koji je pre vremena napustio, nastavivši slušanje predavanja evropskih orijentalista na pravom kairskom Univerzitetu (napr. Littmanna, Nallina, Santillane), da docnije ode na studije u Francusku i u Parizu doktorira (doctorat d'État). Ipak, pored svega svog neobičnog talenta, napretka i »oslanjanja« na evropske metode i profesore, nije se mogao sasvim otresti izvesne žestine, svadljivosti i neuravnoteženosti svojih prvih nastavnika u Azharu. Pored tih posledica krivog i jednostranog vaspitanja, Korkut očevidno ne zna ili neće da zna kako se u nauci radi, raspravlja i po potrebi odgovara, a pre svega: **stvarno i objektivno!**

* Redakcija je zamolila prof. dr F. Bajraktarevića da izbací iz svog odgovora sve što daje preoštar ton

odgovoru. Prof. Bajraktarević, međutim, je zahtevao da tekst odgovora — osim jednog pasusa — bude objavljen kako je napisan.

Ova bezobzirnost se naročito rasplamtela kad sam njegovu pomenutu gramatiku nepovoljno prikazao, iako sasvim razložno, sa mnogo primera i dokaza, čak sam, u svojoj objektivnosti, istaknuo i nekolike dobre strane. Kako malopre videsmo, Korkut je na to odgovorio tonom na koji je najbolje bilo uopšte ne reagovati. Kako već pomenuh, ja doista i nisam nikako reagovao, mada mnogi nepućeni, površni i direktno nezainteresovani čitaoci moru to smatrati njegovim triumfom, i da sam ja — »ućutkan«. Ipak, ćutnja nije uvek priznanje!

Ovo je bilo potrebno istaknuti da se bolje vidi prava pozadina Korkutova novog »naučnog podviga«, koji je ustvari novi detinjasti napad, kako ćemo odmah videti. Na početku navedenog članka on navodi (= prepisuje) onu arapsku rečenicu iz *Hiljadu i jedne noći* koju sam ja baš sa originalnog izdanja naveo (dok se inače ni po čemu ne vidi da i on tako postupa), pa počinje »U tom romanu jedna rečenica glasi ovako« i ispisuje moj arapski tekst kao da ima isto izdanje; međutim, teško da ko u nas ima to, odnosno ta izdanja, jer je i moj citat prema primerku Britanskog muzeja u Londonu; dakle opet jedna sitnica iz koje se vidi naučno poštenje odnosno mistifikacija. Tu već počinje nelojalnost i izvrtanje, jer odmah posle navođenja moga prevoda Korkut nastavlja: »Oslanjajući se na prevode zapadnih prevodilaca Hiljadu i jedne noći F. Bajraktarević je preveo...« (sledi tekst moga prevoda). Očevidno je da je ovaj dodatak (»oslanjajući se...«) zlonamerne naravi jer je arapski original odmah iznad toga. Malo niže ređaju se izrazi »Čudno je kad Bajraktarević tvrdi...« a moje tvrđenje je, kako ćemo brzo videti, tačno, itd. Na tom mestu, bez prave veze nego samo da se »očeše«, napada moj članak u *Istoriskom časopisu SAN* da »ne izlazi iz okvira kompilacije«... i ističe studiju o »1001 noći« u Saljeovu prevodu, mada sam ja tom prilikom ulazio u predmet samo koliko je potrebno za razumevanje pitanja u naslovu članka. Osim toga, koga ne zaslepljuje azharska »jarost« uvideo bi odmah da onaj koji je preveo celu »Hiljadu i jednu noć« kao ruski prevodilac (Salje) može i treba da napiše i veći i bolji uvod (čak i takav koji se sviđa Korkutu!).

Ovom prilikom se vidi da moj kritičar ne zna kako se u nauci radi, naime da treba poznavati prethodne radove i na njima bazirati, odnosno prema njima stav zauzeti, i eventualno svoje dodati, naravno ne po svaku cenu nego ako je čovek baš nešto »pronašao«. S druge strane, i Saljeov uvod, ukoliko zaslužuje izraženu (Korkutovu) pohvalu, ne može sasvim biti bez »kompilacije« ako hoće da bazira na ogromnoj literaturi koja je napisana o »arapskom moru pripovednih rekâ«. Ali — kratko rečeno — da ja ma šta dobro napišem, to se mome Zoilu neće svideti, već iz napred navedenih razloga i smešne osvetljivosti.

Međutim, evo još boljeg primera kritičarske »objektivnosti« (da ne upotrebim pravi izraz). On kaže: što su zapadni prevodioci (u zapadne računa i Spahu i Saljea!) prevodili reč GWRNH kao Zadrani (u vezi s ulogom Zadra u četvrtom krstaškom ratu), i »što su ti ljudi pogriješili, nije nimalo čudno«, ali, nastavlja dalje, »kad Bajraktarević piše specijalnu raspravu o tome pitanju i pri tome se

slijepo povodi za tim prevodiocima, onda je to uistinu čudno«. »To bi — tvrdi on — na prvi pogled zapazio svaki filolog pa i svaki obični čitalac«. Korkut ovde najpre misli na samog sebe, ali prema zahvalnom pismu društvu »Gajret«, koje ga je poslalo u Azhar, on je teolog (sr. list *Gajret*, XII, 1931, str. 364).

Korkut ne prestaje da se i dalje baca svojim omiljenim izrazima: »Čudno je da to Bajraktarević nije uočio još ranije (opet str. 204) ...« i citira nemački tekst iz mog brzog pregleda i rezimea sadržine arapskih dokumenata u dubrovačkom Državnom arhivu, održanog na Kongresu u Hamburgu, i odmah — »atomskom brzinom« — tvrdi da ja nisam razumeo čitavo pismo, itd. Međutim, izgleda, da Korkut — unatoč nečijeg prevoda i pomoći — nije razumeo mog nemačkog teksta. Naime, ono što sam ja na tom mestu rekao u indirektnom govoru i ukratko (ne nabrajajući celu rutu koju onaj maročki službenik treba uzeti), Korkut to »ispravlja« u direktni govor i navodi celu rutu: »Aleksandrija, Livorno, Marselj, Barcelona, Maroko, i obratno (kao na putnoj ispravi koja se kupi kod »Putnika« ili kod »Turista«); ja, grešnik i neznalica, koji sam za četvrt sata morao kazati sadržinu od 23 arapska dokumenta, skratio sam to, drsko i neoprostivo, u četiri reči: »über Marseille nach Marokko«.

Na sledećoj (205) strani svoga napadaja Korkut mi daje pouku kako se arapski određeni član *el* u reči *Ligurna* izgubio i kako je — prema njegovu netačnom tvrđenju — u »1001 noći« ostalo *Gurna* (kako on krivo čita), a ta pouka mnogo naliči na »rekordan podvig« kada bi bivši učenik kijevske duhovne akademije držao jednu elementarnu lekciju univerzitetkom profesoru grčkog jezika!

Na kraju tog pasusa Korkut zaključuje: »Iz svega toga jasno je svim stručnjacima da se riječju *ĠWRNH* označava Livorno, a ne Zadar. To će uočiti i sam profesor Bajraktarević ako se ne bude uvijek (!) povodio samo (!) za tuđim prevodima sa arapskog jezika«. Reče i ostade — živ!

Samo, kako se ovo, do krajnosti netačno i drsko tvrđenje slaže sa činjenicom da sam ja preveo ceo *Divan* (sve pesme i fragmente) jednog arapskog pesnika iz VI veka, od koga, s e m m o g a p r e v o d a, nema nijednog drugog na ma kojem jeziku? Kako se naš kritičarski šampion mogao toliko zatrčati kad su za taj prevod najpoznatiji arabisti (Geyer, Kračkovski, Krenkow, P. Schwarz i Massé) rekli »traduit pour la première fois« i pohvalili ga, a Brockelmann ga uneo — da ništa drugo ne spominjem — u svoju Arapsku gramatiku (u 12. izdanju od 1948, str. 268, i stalno u novijim izdanjima) odmah uz slične radove arabistâ kao što su Kosegarten, genijalni Wellhausen i Hell?! Kako sam se tu mogao »povoditi uvijek i samo za tuđim prevodima sa arapskoga jezika«?! Korkut ne zna da je za pesme tog mog pesnika (Abû Kabîra al-Hudali) poznati Georg Jacob rekao da spadaju među najteže, i po sadržini i po jeziku! I što je ovde najgore, gornju tvrdnju, zapravo *klevetu* izrekao je i napisao onaj koji se najviše istaknuo prevođenjem priča za — decu! Ali našem šampionu, pored svih izvrtanja, uvreda i zabadanja, nedostajao je još — salto mortale, i on ga je napravio!

Međutim, ja se slepo i bez razloga ne povodim ni za čijim prevodom i shvatanjem, u ovom slučaju čak ni za Korkutovim. Da to objasnim i dokažem, poslužiću se njegovim karakteristično finim jezikom, mada ga u tome ni blizu ne mogu dostići. On ne zna šta je transkripcija a šta transliteracija, ili bar — da napustim njegov jezik — ne pravi razliku između njih, pa mi onda imputira grešku koja potiče iz njegova nerazlikovanja ova dva načina označivanja latinicom arapskih i drugih stranih reči i izraza.

Evo šta je na stvari. Ono što ja u svome članku pišem ĞWRNH nije transkripcija i oznaka izgovora nego transliteracija, iznošenje slova po slovo arapske grafije **جورنه**, tj. dž-w-r-n-h, pa se može čitati džā-wā-rā-ne, ili (sa diftongom u početku) džau-rā-ne, a kako Arapi nemaju glasa **c** odnosno ovog izgovora u talijanskim rečima kao *grazia*, *Venezia* (a ni onog mekog u rečima *zero*, *zona*, i sl.), oni ga najviše označavaju sa svojim džimom (= dž = ĝ), što i sâm Korkut (na str. 205) navodi za Idrisijevo pisanje početka reči Zadar (= ĝādira), — pa prema tome i prema smislu (reč je o pomagačima u IV krstaškom ratu) može se i treba čitati *caurāne* > *zaurāne* > *zarane*, a šta bi to drugo moglo biti nego Zaranani (po talijanskom) odnosno naši Zadrani?! Ovo tim pre što arapski pisci (geografi naročito) strana imena pišu vrlo netačno, ili, u najboljem slučaju, samo približno. Da i nearabisti bolje shvate ovu nezgodu, dosta je navesti ćirilčko pisanje stranih (nemačkih, francuskih, naročito engleskih) reči: da li je Шилер poznati veliki nemački pesnik (Schiller) ili sasvim nepoznati (Gustav) Schüler?, da li ćirilčko Фир значи *vier* = četiri, ili *für* = za? Još nešto. Pored zle namere, Korkut već na početku ovog okršaja pravi grešku u tome što **جورنه** ĞWRNH čita sa *g*, a treba sa *ĝ*, tj. sa *dž* i to ga dovodi do prenagljenog, možda jedva čekanog a za napad zgodnog zaključka. Ako to nije slučaj, onda se on povodio za *s a d a š n j i m* (!) običnim izgovorom džima u Egiptu, što je takođe krivo za tekst »Hiljadu i jedne noći« koji je star bar koju stotinu godina!

Ja nisam sve ovo objašnjavao u pomenutom (»inkriminisanom«) članku, ali vidim da je bilo potrebno za ljude s nedovoljno filološke spreme i dosta prenagljenosti i zle volje. Ma da je meni ovo shvatanje i čitanje bilo najverovatnije, ja sam ipak upoređivao i prevode »zapadnih« prevodilaca da vidim kako oni shvataju tu reč. Ti »zapadni« prevodioci jesu: najbolji nemački prevod od Littmanna, odnosno hronološki još raniji od F. Spahe, i najzad Salje-ov. Što sam se »oslanjao« na Littmanna, to stručnjacima Korkutova ranga mnogo a možda i ništa ne kaže, ali — ma da ni u Littmanna ne mora sve apsolutno tačno biti — ipak kad nešto u njega nađemo što odgovara našem mišljenju i shvatanju, s obzirom na njegovo znanje i autoritet, svakako ćemo to primiti kao dobrodošlu potvrdu svoje interpretacije. Izgleda mi da Korkuta treba podsetiti na to da je ovaj Littmann bio jedan od pet evropskih članova Akademije za arapski jezik u Kairu, i da je nekoliko semestara (1910—1912) predavao i na tamošnjem univerzitetu, čak i dekan bio (sr. autobiografsku skicu u knjizi *The Library of Enno Littmann*, Leiden 1959,

str. XIX). Mog kritičara treba na ovo tim pre podsetiti što on, kako se zna, nije mogao ni imati pristupa na pravi univerzitet, na kome je Littmann bio tako veliki autoritet. U gore pomenutom pismu društvu »Gajret«, Korkut se čak žali da je i ondašnji režim studija odnosno statut »nezgodan za naše đake«, jer ne mogu postati redovni slušaoci dok ne polože »ezhersku« malu i veliku maturu. Kad se on ovako žali na azharski statut, šta bi tek kazao za uslove koji se traže za prijem na pravi državni univerzitet, na kojem izgleda nije bilo još nijednog našeg čoveka koji je doneo neku diplomu a kamo li doktorat.

A zašto sam i Spahu uzeo za potvrdu svoga shvatanja? Eto, on nije zapadnjak! Ali mislim da je i on imao nešto znanja i razloga za ono prevođenje, bar je nuvablija, ako ne azharlija. Zar to nije dosta?!

Na koncu, onu »problematičnu« reč prevodi sa »Zadrani« i Salje, čiji uvod Korkut naročito ističe kad mu treba kao Terzitovo oružje protiv mene, ma da verovatno najviše zbog toga što ostalu i mnogo važniju stručnu literaturu o »Hiljadu i jednoj noći«, koja je baš na zapadnim jezicima, zbog neznanja tih jezika, on nikako ili vrlo malo poznaje, pa mu je, razume se, Salje-ov uvod morao biti pravo otkrovenje. Usput rečeno, ja mislim da je iz mog kritikovanog članka ipak saznao više stvari kojih se Salje nije ni dotaknuo.

Da završim. Kad posle svih navedenih Korkutovih netačnosti, podmetanja, nadmudrivanja, čak i uvreda i kleveta za koje se ide — na sud, rezimiramo šta je konačno utvrđeno, vidimo da je netačno njegovo tvrđenje da se Livorno podrazumeva na pomenutom mestu, nego da se sa sigurnošću može reći da dotična arapska reč znači Zaraní (Zadrani), te da moj zaključak u *Istoriskom časopisu SAN* (knj. V) ostaje i dalje čvrst i nepromenjen: Zadrani se doista pominju u »Hiljadu i jednoj noći«.

Fehim Bajraktarević

ZADRANI SE ZAISTA NE SPOMINJU U »HILJADU I JEDNOJ NOĆI«

Odgovor profesora Dr Fehima Bajraktarevića na moj članak Da li se Zadrani spominju u »Hiljadu i jednoj noći« sadrži: prvo, napad na moju ličnost i drugo, obrazloženje da riječ *جورنه* ĞWRNH znači Zadrani. U svome napadu na moju ličnost Bajraktarević dopušta sebi mnogo slobode ali mu ja na taj dio neću odgovarati.

Njegovo obrazloženje o značenju riječi ĞWRNH je, kako ćemo vidjeti, neosnovano iz istih razloga zbog kojih ga on nije ranije ni dao; on ga, naime, vjerovatno, nije našao u drugih pisaca. Njegovo obrazloženje, od početka do kraja, izazvalo je kod nas i sada samo čuđenje.

Evo toga obrazloženja:

»Ono što ja u svom članku pišem ĞWRNH nije transkripcija i oznaka izgovora nego transliteracija, iznošenje slova po slova arapske grafije جوره, tj. dž-w-r-n-h, pa se može čitati džā-wā-rā-ne, ili (sa diftongom u početku) džau-rā-ne, a kako Arapi nemaju glasa c odnosno ovog izgovora u talijanskim rečima kao grazia, Venezia (a ni onog mekog u rečima zero, zona, i sl.), oni ga najviše označavaju sa svojim džimom (= dž = ĝ), što i sam Korkut (na str. 205) navodi za Idrisijevo pisanje početka reči Zadar (ġadira), — pa prema tome i prema smislu (reč je o pomagačima u IV krstaškom ratu) može se i treba čitati caurāne > zaurāne > zarane, a šta bi to drugo moglo biti nego Zarani (po talijanskom) odnosno naši Zadrani?!«

Ovo, dakle, treba da budu kompletni naučni argumenti prof. Bajraktarevića o konkretnom pitanju. Valjda zato u njegovom odgovoru nema ni riječi o tome zašto se riječ جوره ne može čitati Gurna ili Džurna, pa da znači Livorno, premda i on riječ دوبره, koja je navedena ispred riječi Gurna, čita Dubre, a ne dā-wā-bā-re ili dau-bā-re. Umjesto da obesnaži ono što sam ja utvrdio na osnovu dokumenata, on se radije bavi identifikacijom moje ličnosti i izražava čuđenje kako se usuđujem da dovedem u pitanje nešto što je napisao Dr Fehim Bajraktarević, profesor univerziteta, a onda objašnjava zašto se povodi za drugim prevodiocima »Hiljadu i jedne noći«, a ne za prevodiocem »priča za decu«, aludirajući na moj prevodilački rad. Da bi pokazao slabost mojih tvrdnji, on, umjesto da naučnim argumentima potkrijepi svoju tvrdnju, pruža podatke o mome školovanju. I kad je ustanovio da sam azharlija, on je smatrao da je time pobio moju a dokazao svoju tvrdnju, pa je zaključio: »da se sa sigurnošću može reći da dotična arapska (!) reč znači Zarani (Zadrani)«, te da njegov zaključak u Istoriskom časopisu SAN (knj. V) ostaje i dalje čvrst i nepromenjen: Zadrani se doista pominju u »Hiljadu i jednoj noći«.

Međutim, navedeno obrazloženje profesora Bajraktarevića je od početka do kraja neosnovano. Evo zašto:

1. Riječ جوره Arap ne bi nikada pročitao džāwārāne, jer mu to ne dopuštaju ni sluh ni zakoni jezika. Pravilo o glasovnoj promjeni u ovakvim slučajevima nalazi se u prvim lekcijama svakog početnog udžbenika arapskog jezika, pa stoga, zaista, nema smisla da se na tome ovdje zadržavam.

2. Tvrdnja profesora Bajraktarevića, koju, naravno, nije potkrijepio ni jednim primjerom, da Arapi glas c, kojeg nema u njihovom jeziku, najčešće označavaju svojim džimom (dž, ĝ), nije na mjestu. Svakom orijentalisti je poznato da Arapi tuđi glas c označavaju svojim sinom (س s): Dalmacija = دالماسيا, Cejlon = سيلان, cement = سمنت, itd. A kad profesor Bajraktarević navodi kao dokaz da Arapi strani glas c označavaju svojim džimom, to što sam naveo Đadra za Idrisijevo pisanje početka riječi جادره (= Džadra), on i ovog puta nema pravo. Profesoru Bajraktareviću je, vjerovatno,

poznato da je antičko ime Zadra bilo Jadera, a da su Italijani Zadar nazivali: Giadra, Jadra, Ziara i Zara. Idrisi (koji je opisao naše krajeve u XII st.) je jednostavno talijanski naziv Giadra transkribovao u جادره. Prema tome, prvi glas ح (= dž) u Idrisijevoj riječi جادره nije nastao ni od kakvog talijanskog glasa c, kako to tvrdi profesor Bajraktarević, nego je talijanski glas g, koji se u ovom slučaju čita đ, Idrisi napisao arapskim džimom kao što jedino i odgovara. Osim toga, u onoj rečenici iz »Hiljadu i jedne noći« navedeni su samo nazivi gradova Dubrovnika, Livorna i Venecije (دوبر بندقيه , جورنه), a ne imena njihovih stanovnika, pa se već ni zato riječ جورنه ne može čitati caurane > zaurane > zarane niti označavati Zarane, odnosno Zadrane.

3. Ni treći argument kojim profesor Bajraktarević pokušava da dokaže svoju tvrdnju nije na mjestu. Možda se upravo na neosnovanosti ovog argumenta i zasniva mišljenje profesora Bajraktarevića. Zaključak profesora Bajraktarevića da riječ جورنه treba čitati caurane > zaurane > zarane, zato što je ovdje »prema smislu reč o pomagačima u IV krstaškom ratu«, nije takođe na mjestu. Pri zaključivanju na osnovu toga argumenta, napravljena je metodološka pogreška, jer se nije pošlo od sadržaja same priče, pa da se iz njega zaključiti na što se ona može da odnosi, nego se polazi od činjenice da su krstaši u IV krstaškom pohodu prošli kroz Zadar i da je zato tu riječ o Zadranima.

Učesnici IV krstaškog rata su doista prošli kroz Zadar i došli u Carigrad, ali su tu i ostali. Oni tada nisu uopšte stupili na muslimansko tle, nisu vodili nikakve borbe s muslimanima, niti su došli u ma kakav dodir s njima, pa je stoga isključeno da i sam taj pohod, a kamoli njegovi pomagači, ostanu u sjećanju muslimana.

Profesoru Bajraktareviću je, mislim, dobro poznato da su učesnici III krstaškog rata (1189—92) bili većinom Francuzi, predvođeni svojim kraljom Filipom II Avgustom i Nijemci, koje je predvodio njihov imperator Fridrih I Barbarosa i da su se zadržavali u Đenovi i Livornu, a tek poslije upali u Siriju i dugo, ali bez uspjeha, opsijedali Damask. Šerkan, jedan od glavnih junaka u priči, bio je sultan Damaska i vodio je ljute borbe s kršćanskim vojskama. Neke od tih vojski su se iskrcale iz lađa i napale muslimansku vojsku s leđa. A upravo u rečenici iz »Hiljadu i jedne noći«:

»Zatim stigoše Franci iz ostalih svojih krajeva, kao Francuzi, Nijemci, Dubrovčani, Livornjani, Mlečani, Đenovljani, i ostale vojske Bljedolikih«

navode se Francuzi, Nijemci, Đenovljani i Livornjani. Profesoru Bajraktareviću je isto tako, mislim, poznato kakve su pomorske sile bili Mlečani i Đenovljani, pa i Dubrovčani i Livornjani i gdje su sve imali svoje kolonije. Arapi, koji su vladali čitavom sjevernom Afrikom i Španijom i mnogim ostrvima u Sredozemnom moru, kao što su Cipar, Sicilija i Malta, održavali su s njima diplomatske i trgovačke veze, a ponekad vodili i pomorske bitke, pa je sasvim razumljivo, bez obzira na krstaške ratove, što su ušli u njihove priče.

To se, međutim, ne može reći za Zadrane. Zato ovdje ne može biti nikako »prema smislu reč o pomagačima u IV krstaškom ratu«, kako to tvrdi profesor Bajraktarević, nego se ovdje, vjerovatno, radi o učesnicima u trećem krstaškom ratu.

Ne može se održati ni tvrdnja profesora Bajraktarevića da, pored »zle namere«, griješim što u riječi جورنه ĞWRNH prvo slovo čitam sa g a ne sa ğ (= dž) i da se povodim »za sadašnjim (!) običnim izgovorom džima u Egiptu, što je takođe krivo za tekst »Hiljadu i jedne noći«, koji je star bar koju stotinu godina!«

Ako nigdje drugdje, on je u mom članku: »Da li se Zadranu spominju u Hiljadu i jednoj noći«? mogao vidjeti da se Livorno spominje u tri arapska dokumenta, koji se nalaze u Državnom arhivu u Dubrovniku, a čije faksimile ima i prof. Bajraktarević. U najstarijem od tih dokumenata, izdatom u Alžiru 1721. godine, naziv ovog grada napisan je džimom: الجرنه — al-Ğurna, u drugom po starosti izdatom u Tunisu 1781. godine napisan je gajnom: الغرنه = al-Gurna, a u trećem, izdatom u Maroku deset godina kasnije, napisan je sa kefom sa tri tačke: الكرنه = al-Gurna. U prvom slučaju gdje je Livorno označeno kao الغرنه moramo čitati sa g, tj. Gurna. Prema tome i u druga dva slučaja moramo glasove ج و ا čitati kao g. Šta više, kad bismo nazive الجرنه و جورنه čitali i sa ğ (= dž), svaki bi nas Arap razumio, isto kao što se neće niko od nas zabuniti kad neko kaže Đenova ili Genova. A navedeni dokument iz 1721. godine, u kome je glas g označen džimom, nije sadašnji egipatski izgovor, nego alžirski, od prije 240 godina. Osim toga, mnogo ranije ušle su u evropske jezike arapske riječi جبل طارق = Ğabal Tāriq kao **Gibraltar** i الجبر = al-ġabr kao **algebra**. Evropski narodi su arapski džim u navedenim riječima izgovarali kao g samo zato što su čuli od Arapa da ga tako izgovaraju.

U navedenom svom članku istakao sam da su u arapskim dokumentima, koji se nalaze u Državnom arhivu u Dubrovniku, Dubrovnik i Raguza označeni na razne načine: sa određenim članom i bez njega, sa znakovima za dužinu vokala i bez njih. Ilustracije radi navodim kako je sve označena Raguza: رڤوزه , الرڤوزه - رڤوزه - رڤوزه . Analogno tome utvrdio sam da je riječ جورنه , ovako napisana u Hiljadu i jednoj noći, bez određenog člana i sa znakom za dužinu vokala, isto što i riječ الجرنه napisana sa određenim članom i bez znaka za dužinu vokala, budući da određeni član i znakovi za dužinu vokala nisu važni u pisanju stranih imena kao i u riječi رڤوزه . Iako sam sve to iznio, profesor Bajraktarević se nije osvrnuo na to nijednom riječju, već ponavlja svoju tvrdnju premda je suprotna svjedočanstvu izvora. Zato smatram da s profesorom Bajraktarevićem nema smisla raspravljati više o riječi جورنه , jer on svoju ničim nedokazanu tvrdnju može

ponavljati koliko hoće. Prije dvije godine čitao sam u našoj štampi da će Srpska akademija nauka u Beogradu izdati Bajraktarevićeve Dubrovačke arabice — za koje se, na žalost, sada neće moći reći: »traduit pour la première fois«, pošto sam ih ja već sve izdao — pa ćemo vidjeti da li će se profesor Bajraktarević ovog puta povesti za mnom i riječi الكرنه - الفرنه - المرنه prevesti sa Livorno ili nekako drukčije.

Prevod profesora Bajraktarevića one rečenice iz »Hiljadu i jedne noći« nije ni inače tačan. Nije u arapskom tekstu rečeno: »Zatim stigoše Franci sa svih strana, i to Francuzi, Nemci, Dubrovčani, Zadrani, Venecijanci, Denovljani i ostale vojske »Belaca«, kako prevodi profesor Bajraktarević, nego je tamo rečeno: »Zatim stigoše Franci iz ostalih svojih krajeva, kao Francuzi, Nijemci, Dubrovčani, Livornjani, Mlečani, Đenovljani, i ostale vojske Bljedolikih« kako sam ja preveo. Prema tome ni prevod riječi بنو الاصر sa »Belci« u Bajraktarevića nije tačan. Arapi nisu smatrali sebe Crncima da bi Evroljane nazvali Bijelcima. Čuveni arapski pjesnik Hassān Ibn-Tābit, koji je pjevao i u predislamskom i prvom islamskom dobu, ističe na prvom mjestu, kad pjeva o svom narodu, da imaju bijelo lice:

بيض الوجوه كرية أحسابهم شم الأنوف من الطراز الأول

A sada još i ovo:

U svom odgovoru profesor Bajraktarević na jednom mjestu tvrdi da sam na početku svoga članka prepisao njegov tekst one arapske rečenice iz »Hiljadu i jedne noći«, koji je on sa originalnog izdanja naveo iz primjerka Britanskog muzeja u Londonu. Međutim, u samom Sarajevu ima, koliko je meni poznato, šest arapskih izdanja »Hiljadu i jedne noći«: po jedno u Gazi Husrevbegovoj biblioteci i Biblioteci Pravnog fakulteta, dva različita izdanja u Biblioteci Filozofskog fakulteta, a ja posjedujem dva izdanja, i u svim navedenim nalazi se ona rečenica. Kako se vidi, profesor Bajraktarević nije morao tražiti i ispisivati onu rečenicu čak u Londonu, mogao je to naći i u svojoj domovini. Prema tome, jasno je da nema mjesta Bajraktarevićevom pisanju o mom naučnom poštenju, odnosno mistifikaciji.

Da bi potkrijepio svoju tvrdnju kako je za moj stav prema njemu, »za upadljivu subjektivnost i fanatičnu mržnju, izvrtanje činjenica i podmetanje«, krivo moje azharsko vaspitanje, Bajraktarević se, da se poslužim njegovim izrazom, »očesao« i o Taha Husejina i njegovo djelo »Dane« — samo zato što je i Taha Husejin proveo svoju mladost u Al-Azharu kao i ja — pripisujući mu da se nije mogao otresti izvjesne žestine, svadljivosti i neuravnoteženosti. Profesor Bajraktarević, koji je svoj odgovor onako napisao, uzima sebi pravo da govori o nečijoj žestini, svadljivosti i neuravnoteženosti. Ali treba imati na umu i ovo: pored mnogobrojnih, veoma značajnih naučnih djela, Taha Husejn je napisao preko pedeset književnih djela, od kojih su neka prevedena na strane jezike, Taha Husejnu je šest univerziteta dalo počasni doktorat (u Atini, Oksfordu,

Rimu, Lionu, Madridu i Montpellier-u), Taha Husejn je redovni ili dopisni član sedam akademija (u Kairu, Madridu, Bagdadu, Teheranu, Mainzu, Parizu i Rimu). I profesor Bajraktarević vjeruje da je njegov sud o nekom — posljednja riječ.

Ovim odgovorom kao i svojim ranijim člankom želio sam samo da doprinesem pravilnom rješenju postavljenog pitanja. Pri tome nisam htio da slijedim način i ton koji bi me odveli od naučnog rada i diskusije.

Besim Korkut